

KEREPESZKI RÓBERT

SZÓ SINCS HINTAPOLITIKÁRÓL!

Elveszett illúziók

KÁLLAY MIKLÓS KÜLPOLITIKÁJÁNAK
HÁTTERE ÉS REALITÁSA

Kállay külpolitikai útkeresését, tevékenységét szokás a köznyelvben és az iskolai tankönyvekben még manapság is a „hintapolitika” vagy „Kállay-kettős” kifejezéssel illetni. Hangsúlyozzuk, hogy ezek nem új keletű jelzők, már a korszakban is előfordultak, mivel a kortársak közül is többen érzékelték, hogy a miniszterelnök szakított a korábbi irányvonallal. Azonban ezek nem fedik pontosan Kállay külpolitikáját, sőt félrevezetőek. Ugyanis a miniszterelnök tevékenységét valójában nem az ide-oda ingázás vagy „hintázás” jellemezte, hanem a német szövetségből történő lassú kihátrálás vágya, ezzel együtt a nyugati szövetségesekkel való megegyezés és a függetlenség, illetve a semleges státusz helyreállításának reménye.

Ez a politika azonban a háború alakulása során több okból is lehetetlen vállalkozás volt. Magyarországot hatalmas szomszédja több szállal is erősen magához láncolta. Az egyik leginkább eltéphetetlennek látszó szál az volt, hogy 1942-re a magyar gazdaság már kizárólag a némettől függött, amit az 1930-as években megkötött ún. klíring kereskedelmi egyezmények alapoztak meg. Az ország földrajzi elhelyezkedése pedig egyáltalán nem kedvezett az előrelátó és józan megfontolásoknak.

Te katasztrófába viszed az országot. Rólad mindenki tudja, hogy németellenes vagy, és angolbarát vagy és nem vagy antiszemita. Futsz majd az angolok után, de soha nem nyered meg őket, ahogy Bethlen sem tudta, sem senki más. Ők le vannak kötelezve ellenségeinknek, az oroszoknak és a kisantantnak, és soha nem fogják cserbenhagyni őket. Te viszont elveszítetted a németek barátságát, és Magyarország magára marad. Azon a tényen, hogy ha a németeket megverik, minket is a vesztesek közé sorolnak, te úgysem tudsz változtatni. Ez eldőlt már az első világháborúban, és eldőlt Trianonban is.” Kállay Miklós visszaemlékezése szerint ezeket a kemény mondatokat miniszterelnöki elődje, a lemondatása miatt csalódott és frusztrált Bárdossy László vágta a fejébe 1942 márciusában. A volt kormányfő szavai szinte jóslatszerűek és nem is állnak messze a majdan bekövetkező valóságtól. Ennyire egyértelműen előre látható volt az események alakulása? Volt-e realitása Kállay külpolitikai elképzelésének? Egyáltalán milyen célkitűzéssel vállalta el a miniszterelnökséget, és ho-

gyan jellemezhetjük a németekkel való kapcsolat alakulását, amely végül Magyarország megszállásához vezetett?

KÁLLAY KINEVEZÉSE

1942 elejére, alig háromnegyed évnyi kormányzás után Horthy Miklós bizalma több okból is megingott a Teleki Pál öngyilkosságát követően kinevezett miniszterelnökében, Bárdossy Lászlóban. Az államfő csalódását egyrészt az okozta, hogy az ország 1941 decemberében hadiállapotba került Nagy-Britanniával és az Amerikai Egyesült Államokkal, másrészt az, hogy – ebből adódóan – még szorosabbá vált a kapcsolat a náci Németországgal, ráadásul Bárdossy nem is rejtette véka alá a németek iránti szimpátiáját. Az angolszász államokkal jó viszonyt ápolni kívánó Horthy szemében a kormányfő másik hibája az volt, hogy nem támogatta fia, Horthy István kormányzóhelyettesi kinevezését. Mindezek miatt 1942. március elején az államfő – a korszak „szokásainak” megfelelően „megrendült egészségi állapotára” hi-

vatkozással – lemondatta Bárdossy Lászlót, és helyére a miniszterelnöki székre Kállay Miklóst szemelte ki.

Kállayról köztudott volt, hogy mély ellenérzéssel viseltetik a nemzetiszocializmussal szemben, és a külpolitikában a korábbi kormányfők, Bethlen István és Teleki Pál álláspontjával azonosulva angolbarát gondolkodást képvisel, így a legmegfelelőbb embernek tűnt a kormányzó számára. A „jelölt” azonban vonakodott elfogadni a kinevezést és az ezzel járó felelősséget, mivel pontosan felmérte, hogy személye milyen kül- és belpolitikai kockázatokat jelentene az ország számára.

Kállay több alkalommal hangot is adott aggályainak, amire a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium sajtófőnökeként őt jól ismerő Ullein-Reviczky Antal a következőképpen emlékezett vissza: Kállay „*azt kezdte magyarázni nekem, hogy véleménye szerint az ő ideje még nem érkezett el, hiszen ő csak a Teleki Pál-féle politikai irányvonal folytatására volna hajlandó. Márpedig ha Teleki akkor, amikor még nem álltunk hadban senkivel, az öngyilkosságon kívül nem talált más megoldást,*

Kállay hazaérkezése Hitlertől, 1942.

A képen balról jobbra: Dietrich von Jagow, Kállay Miklós, Bartha Károly, Radocsay László, Reményi-Schellner Lajos

hogy hű maradjon az elveihez, ugyan hogy lehetne sikerre vinni politikáját Bár dossy négy hadüzenetével a háta mögött? Ahhoz, hogy egy magyar miniszterelnök újra magyar és ne német politikát folytathasson, előbb minden rossz okának, Németországnak kell jelentősen meggyengülnie. Márpedig Németország még nagyon erős; egyelőre nincs hát mit tenni.”

Hasonlóan borúlátó képet festett Kállay – memoárja szerint – a kormányzóval való első egyeztetések során is: „A kormányzó úrnak tudnia kell, hogy elkerülhetetlenül szembekerülnék a németekkel, hiszen mélyen elítélem a nemzetiszocializmus eszméit és hatalmi politikáját. Éppen ezért számítson a németek ellenséges fellépésére is, ha engem a kormány élére állít. De ha ő e fenyegető körülmények ellenére mégis engem akar miniszterelnöknek, engem óvatosságra készítenek a ránk váró nehézségek. Vállalhatom-e ezt a feladatot, kérdeztem Horthytól és önmagamtól, amikor alig látom esélyét, hogy kijavíthassuk a hitleri Németországgal való kapcsolatunkban elkövetett korábbi hibákat. Megmaradhatok-e s boldogulhatok-e egyáltalán, ha csak vergődöm a múlt végetes politikájának hálójában? [...] Németország a markában tart bennünket, körbe vagyunk zárva, kiszolgáltatva neki meg a csatlósainak, hozzájuk vagyunk láncolva gazdaságilag is. Kétezer kilométerre határainktól pusztul a hadseregünk, és gyöngesége folytán bizonyosan elpusztul, még ha a németek győznek is, pedig akkor lenne igazán szükségünk rá. [...] Ilyen premisszákkal és az én elveimmel hogyan vezessem ezt az országot? Ússzam az árral, vagy éppen az ár ellen? Mindkettő katasztrófához vezet.”

Horthy azonban a végletekig ragaszkodott Kállay személyéhez, ugyanis az ő megfontolt, tapintatos személyiségében látta a kiút lehetőségét Magyarország többszörösen összetett, szorongatott külpolitikai helyzetéből. A kormányzó visszaemlékezésében a következőképpen foglalta össze az új miniszterelnökkel szembeni elvárásait: „A Kállay miniszterelnökké kinevezésével bekövetkezett változás mélyreható

KÁLLAY ELSŐ DILEMMÁJA

Bár Kállay a németektől való függés lazításában és a Nyugathoz közeledésben számíthatott a baloldali és a konzervatív ellenzékre is, saját kormánypártjában, a Magyar Élet Pártjában (MÉP) azonban egyáltalán nem bízhatott meg. A MÉP sem volt egységes, több képviselője nyíltan szimpatizált a németekkel és a nyilasokkal. Hasonlóan kényes helyzettel kellett szembenéznie a minisztertanács tagjainak esetében is. A németek gyanakvásának csökkentése érdekében nem változtatott elődje kormányának összetételén, és első miniszterelnöki nyilatkozataiban úgy fogalmazott, hogy nem lesz változás a magyar külpolitika irányvonalában, sőt még a náci által elfogadott Bár dossy felé is tett gesztust. Ám ez groteszk helyzetet eredményezett, melyet jól szemléltet a Kállay-kormányról készült első csoportkép is, ahol a miniszterelnök jobbán a nyilas mozgalom terjedését minden hatósági eszközzel akadályozni igyekvő, németellenes Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, mellette viszont a náciakat messzemenően informáló Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter foglalt helyet. Ebben a bonyolult és ingatag helyzetben kellett (volna) Kállaynak a stabil kormányzást, a Hitlertől függés lazítását és az angolszász szövetségesekkel való megegyezést elérnie, ami gyakorlatilag megoldhatatlan egyenletet jelentett.

benső összefüggésben volt a megváltozott általános politikai és katonai helyzettel. [...] Miniszterelnöki politikája arra irányult, hogy Magyarország sorsa felett a szabad rendelkezés lehetőségét visszaszerezze, és, ha mód van rá, visszatérhessen nem hadviselő állapotába. [...] Kállay miniszterelnök számba vette a közhangulatot, és kifelé hangsúlyozta, hogy változatlanul az eddigi vonalon haladunk tovább. Köztem és közte azonban hallgatólagos egyetértést állt fenn abban a tekintetben, hogy Kállaynak – anélkül, hogy engem minden egyes részletről tájékoztatnia kellene – szabad keze legyen az angolszász hatalmak felé, baráti kapcsolatok előkészítésére; természetesen a Hitler Németországgal fennálló viszonyunk látszatra fenntartása és

annak a szempontnak figyelembevételével, hogy eljárásunkból a Szovjet hasznot ne húzhasson.”

Ennek a célnak az elérését tovább nehezítette az, amire Kállay is utalt, hogy Magyarország nyugaton a náci Németországgal volt határos, északon a német bábállam Szlovákiával, északkeleten a Szovjetunióval, amellyel hadiállapotban állt, keleten Romániával, amely bármire kész volt az 1940-es második bécsi döntéssel Magyarország-hoz csatolt Észak-Erdély visszaszerzése érdekében, délen pedig a szélsőjobboldali uszítások által vezetett Horvátországgal, amely szintén Hitler döntésének köszönhető a létét. Ugyanakkor az 1942. eleji hadi helyzet sem kedvezett a németektől való függés lazításának és a semleges állapot visszaszerzésének, ugyanis ekkor a tengelyhatalmak minden fronton előrenyomultak és megállíthatatlannak tűntek: az 1941. decemberi megtorpanás után keleten újra a németeké volt a kezdeményezés a szovjetek ellen, Rommel sikeres hadjáratot folytatott Észak-Afrikában, a csendes-óceáni hadszíntéren pedig Japán terjeszkedett.

Ebben a helyzetben Kállay nem választhatta a nyílt szembefordulást a náci Németországgal. Ám nemcsak a nemzetközi, hanem a belpolitikai körülmények is óvatos megközelítésre készítették a miniszterelnököt. Noha Kállay úgy vélte, hogy a szélsőjobboldali ellenzék jóval kisebb támogatottsággal bír az országban, mint amekkorát a „hangos propagandájuk” sugallt, tisztában volt azzal, hogy jelenlétük mekkora kockázatot és kárt jelent az ország bel- és külpolitikai helyzetére nézve is. Ahogy ezt a visszaemlékezésében megfogalmazta: „Semmi esetre sem volt tehát jelentős a szélsőjobb befolyás, de provokáló volt és veszélyes. Provokálta a német beavatkozást, a német törekvések ötödik hadoszlopát képezte, és ami a legkellemetlenebb volt, kifelé azt a látszatot keltette, mintha Magyarországon sok ember volna náci-szimpatizáns.”

A szélsőjobboldal látszólag erős, valójában képlékeny helyzetének oka a belső megosztottság volt. Soha nem tudtak egységet alkotni, minden ilyen irányú törekvésük zátonyra futott – főleg a személyes ambíciók miatt. Gyakori jelenségnek számított a különböző frakciók (különösen Szálasi Ferenc és Imrédy Béla pártjai) közötti torzszalkodás, sőt a sajtójukban nemcsak a kormányt és a baloldali ellenzék

AZ ELSŐ MINISZTERELNÖKI MEGNYILATKOZÁSOKBÓL

„Mély meggyőződésen és meg nem változtatható akaraton kívül az a körülmény is, hogy kormányomban a volt kormány tagjai foglalnak helyet, és hogy Bárdossy Lászlót várom vissza a külügyminiszteri székbe, biztosítéka és záloga annak, ami természetesen, hogy nem lesz változás Magyarország külpolitikájában, hanem töretlenül állunk azon a vonalon, amelyen nem becsületes ember az, aki meginog. Helyünk nem lehet másutt, mint ahová az elmúlt világháború utáni politikánk állított Németország és Olaszország mellett, azon a vonalon, amelyen soha ingás, bizonytalanság a magyar életben sem volt.” (Bemutatkozás a kormánypárt képviselői előtt, 1942. március 13.)

„Az első, amit le kell szögezni, hogy háborús kabinet vagyunk. [...] Nemzetünk a kereszténység védőpajzsaként történelmi hivatásának megfelelően küzd a bolszevizmus ázsiai veszélye ellen. A magyar orientáció hűséget is jelent. Hűséget és kitartást nagy szövetségeseink és barátaink, a tengelyhatalmak oldalán, amikor ők és velük együtt mi is, egy igazságosabb világrendért, egy új Európáért szállunk küzdelembé. [...] A mi helyünk Németország és Olaszország mellett van, éppúgy ma a háborúban, mint holnap a béketárgyalások, a döntések asztalánál.” (Bemutatkozás a képviselőházban, 1942. március 19.)

ket, hanem egymást is támadták, olykor útszéli hangnemben gyalázták (csak egy példa a szélsőjobboldaliak egymást becsmérő kijelentéseire Gera József Szálasi-párti újságíró megjegyzése, aki egyik cikkében gúnyosan „köl-niszagú nemzetiszocializmusnak” nevezte Imrédyék mozgalmát). Ennek ellenére bármikor készek voltak a náci kiszolgálására, ahogy ezt 1944 márciusa után meg is tették.

KÁLLAY KÜLPOLITIKAI GONDOLKODÁSA ÉS KEZDETI TEVÉKENYSÉGE

Ahogy kortársai közül többen, Kállay is úgy vélte, hogy a második világháború egy nagy világnézeti összecsapás, amelyben Magyarországnak meg kell találnia azt a helyet, amely a túlélését jelentheti. Viszont másokkal ellentétben – akik úgy gondolták, hogy a földrajzi elhelyezkedésből adódóan Magyarországnak a náciizmus és a kommunizmus közül kell választania – a miniszterelnök úgy vélte, a diktatúrák és a szabadabb felfogású politikai rend-

szerek jelentik a választási lehetőségeket. „Két nagy szemlélet csapott akkor össze az elsőbbségért – írja a visszaemlékezésében –, a magyar szemlélet a régi kulturális hagyomány alapján a Nyugathoz, a liberalizmushoz és általában a Nyugat eszmevilágához kívánta kötni az országot, míg a vele szemben álló másik, újabb keletű szemlélet új világra vágyott, amelyet Németországtól remélt megkapni.”

Éppen ezért már első miniszterelnöki nyilatkozataiban hangsúlyozta, hogy Magyarország a bolszevizmussal szemben folytat háborút, többször használta a magyar külpolitikai gondolkodást hosszú ideje meghatározó „kereszténység védőbástyája” frázist is – függetlenül attól, hogy a náci Németországnak épp annyira nem volt köze a kereszténységhez, mint a kommunista Szovjetunióknak. Ugyanakkor tudatosan kerülte azt, hogy akár csak megemlítsék az angolszász hatalmakat, nemhogy bármilyen ellenséges megnyilvánulást tegyen feléjük.

Kállay végig tisztában volt külpolitikája kockázataival. „A németekkel szemben óvatos, de következetesen ma-

gyar politikát fogunk folytatni – írja a visszaemlékezésében –, a lehető legerősebb szellemi és erkölcsi ellenállást fejtve ki; gazdaságilag is csak annyi engedelményt teszünk, amennyi elkerülhetetlenül szükséges. Mindemellett vigyázni fogunk, nehogy kiprovokáljuk Magyarországot német megszállását, mert az – ha ellenállunk, ha nem – a végünket jelentené, s elpusztulna és odaveszne minden, amit építettünk és megőriztünk hosszú történelmünk során: alkotmányunk, polgári jogrendünk, függetlenségünk, szellemi, anyagi javaink. [...] Már maga a kinevezésem is kihívás volt a németeknek, illetve a magyar náci és antiszemita számára, ezért nekem óvatosan kellett megindulnom, lassanként lépegetve a cél felé, taktikázni, az időt húzni, megvárni, míg a hadi, a kül- és belpolitikai helyzet meg nem érik a nyílt ellenállásra. Eközben át kellett hangolnom a magyar közvéleményt is, hogy támogassa az igazi magyar politikát, s ébredjen rá a valóságra, arra, hogy a németek elveszíthetik a háborút.” A kormányzó számára pedig a következő metaforával érzékeltette a helyzetet: „Sajnos a szakadék szélére jutottunk, egy hajszálnyira a lezuhanástól. A rohanó vonatból kiugrani nem lehet, mert az nyaktörő vállalkozás. Először lassítani kell a rohanást, majd kitérővágányt keresni. Programomat következetesen és mértéktartóan igyekszem megvalósítani, soha el nem térve a kitűzött céltől.”

Ezekben a mondatokban megbújik Kállay külpolitikai koncepciójának egyik illúziója, nevezetesen az, hogy elsődleges célja a magyar politikai gondolkodásra jellemző „nemzethalál” vízió elkerülésére a Horthy-rendszer háború utáni túlélésének biztosítása volt. Ám valójában erre még a németek győzelme esetén is rendkívül csekély esély látszott, a vereség pedig egyértelműen a rendszer bukását jelentette, ahogy már az első világháború vesztes országai esetében is tapasztalható volt. Ugyanakkor Kállay külpolitikája magában rejtett egy másik illúziót is, amelyet egyébként Horthy Miklós is táplált. Mindketten bíztak ugyanis abban, hogy „kiegyezéses” békével ér véget a második világháború. Azonban a Churchill brit miniszterelnök és Roosevelt amerikai elnök által 1941 augusztusában aláírt Atlanti Charta is tartalmazott utalást arra vonatkozóan, hogy a szövetségesek „a náci zsarnokság teljes megsem-

Vigyázni fogunk, nehogy kiprovokáljuk Magyarországot német megszállását, mert az – ha ellenállunk, ha nem – a végünket jelentené, s elpusztulna és odaveszne minden, amit építettünk és megőriztünk hosszú történelmünk során.

misítéséig” folytatják a háborút. Ezt a későbbiekben több alkalommal megerősítették, így 1943 januárjában a casablancai konferencián, ahol deklarálták a feltétel nélküli kapituláció elvét, amely ugyan elsősorban Németországra vonatkozott, de ezzel már nyilvánvalóvá kellett volna válnia Kállay és Horthy számára, hogy nem lesz „kiegyezéssel” béke a szemben álló felek között. Ezt egyébként Kállaynak legkésőbb 1943 áprilisában, a Mussolinival való találkozása során be kellett látnia. A Duce ugyanis a casablancai deklarációra utalva kijelentette: „Különbékére gondolni sem lehet. Először is, a becsület nem engedi. Másodszor, Olaszország nem érne el vele semmit, helyzete nem lenne jobb, kilátásai sem kedvezőbbek, viszont az ország harctérre válnék. [...] Egyébként a feltétlen megadás elvének kimondása el is zárta ennek lehetőségét.” Kállaynak értenie kellett, hogy Mussolini ezt minden bizonnyal nemcsak saját országára nézve gondolta a legvalószínűbb „forogatókönyvnek”.

A kormányzás eleje lényegében időhúzással és kivárással telt, illetve azzal, hogy megpróbálják a németek gyanúját elaltatni. Ezt a célt szolgálta a kormány összetételének már említett változatlanul hagyása, valamint az, hogy Kállay lépten-nyomon hangoztatta az országnak a szovjetellenes (de csak a szovjetellenes) háborúban való következetes részvételét. Például 1942 áprilisában a kormánypárt ülésén a következőket mondta: „A nemzeti összefogást hirdetem. A nemzeti összefogást hirdetem a háborúban először. Hirdetem a háborúban, amelyben győznünk kell, mert még egyszer és utoljára mondom, ha nem győzünk, nem lesz ország, nem lesz magyar nép, nem lesz vallás. Nem lesz Miatyánk, mert hiányozni fog belőle a mindennapi kenyér, és a gonosz fog uralkodni ezen a földön. Ehhez kérek és keresek én munkatársakat. Ehhez hívlak benneteket.” A beszéd ezen részletét a korabeli filmhíradó is megörökítette. Aki végignézi ezt a rövid bejátszást, annak számára – a háttér ismerete nélkül – szinte hihetővé is válik, hogy miniszterelnök komolyan gondolja a németek melletti kiállást, olyan vehemenciával beszél.

A németek megnyugtatót célzó harmadik lépés az volt, hogy Kállay a képviselőház plénuma előtt mondott miniszterelnöki bemutatkozásában – noha nem volt antiszemita – kemény zsidóellenes frázisokat használva újabb

jogi korlátozásokat helyezett kilátásba a zsidósággal szemben. Sőt már az ezt megelőző napon rendeletet adott ki „a zsidók tulajdonában levő mező- és erdőgazdasági ingatlanok forgalmának korlátozásáról és zárlat alá helyezéséről”. Az év folyamán pedig több, a zsidóságot diszkriminatívan érintő további intézkedés (a zsidónak tekintendő orvosok gyakorlati, illetve szakorvosi képzésének korlátozása, a zsidóknak a házfelügyelői, házgondnoki, házkezelői alkalmazásból való kizárása, a zsidók tulajdonában lévő egyes ingatlanok elidegenítésének szabályozása stb.) mellett megszületett a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló, ún. „negyedik” zsidótörvény (1942. évi XV. tc.), és a kormány az izraelita felekezetet a „bevett” státuszról „elismertté” minősítette vissza. Ugyanakkor Kállay határozottan elzárkózott a zsidóság gettósítására, a sárga csillag viselését előíró rendelkezés meghozatalára, illetve a deportálásra vonatkozó német kérések elől.

A TÁVOLODÁS KORLÁTAI

Kállay időhúzó taktikája azonban bizonyos szempontból nem érte el a remélt eredményt, ugyanis a németek továbbra is bizalmatlanul figyelték a tevékenységét. Az ország földrajzi elhelyezkedése sem kedvezett az előre-

**A rohanó vonatból kiugrani nem lehet,
mert az nyaktörő vállalkozás. Először lassítani kell
a rohanást, majd kitérővágányt keresni.**

látó és józan megfontolásoknak. Magyarország hatalmas szomszédja több szállal is erősen magához láncolta. Az egyik leginkább eltéphetetlennek látszó szál az volt, hogy 1942-re a magyar gazdaság már kizárólag a némettől függött, amit az 1930-as években megkötött ún. klíring kereskedelmi egyezmények alapoztak meg. A második világháború idején a németek egyre kevésbé teljesítették a gazdasági megegyezések rájuk eső részét, sőt a háború utánra kívánták azt kitolni, viszont Magyarországtól egyre nagyobb áldozatvállalást követeltek.

Jól szemlélteti ezt az 1942. évi német–magyar kereskedelmi egyezmény tárgyalásakor elhangzott német érvelés, mely szerint: „A magyar szállítások zömére [...] úgy tekinthetünk, mint a közös hadi erőfeszítésekhez nyújtott hozzájárulásra. [...] A rögzített összegek rendezésének módja olyan kérdés, amellyel majd a háború után fogunk foglalkozni.” Hasonló volt a helyzet a katonai szerepvállalás kérdésében, Kállay ebben a vonatkozásban is olyan kötelezettségeket „örökölt”, amelyek miatt nehezen akadályozhatta volna meg 1942 tavaszán a második magyar hadsereg kiszállítását a keleti frontra.

1942 második felében és 1943 elején azonban olyan fordulat következett be a háború menetében, amely új szakaszt eredményezett Kállay külpolitikájában is: a szövetségesek sikeres

KÁLLAY MIKLÓS A ZSIDÓKÉRDÉSRŐL (MINISZTERELNÖKI BEMUTATKOZÓ BESZÉD, 1942. MÁRCIUS 19.)

„Társadalmi probléma a zsidóság kérdése is. Annak, a mindnyájunk által tehetségesnek, pompásnak elismert magyar parasztságból, kevesen jutottak a felsőbb társadalmi rétegekbe, nagyrészt az volt az oka, hogy ez az át nem eresztő réteg az egészséges társadalmi kapillarizációt megakadályozta. Ez máris kiküszöbölődött, de teljes kiküszöbölését egyik legfőbb feladatommak tekintem. Méltóztatnak tudni, hogy a zsidókérdésről nem mint faji kérdéstről beszélek. Én azt hittem, régen túlhaladt kérdés már, hogy a zsidóság faj. Nem hittem, hogy foglalkoznom kell ezzel a kérdéssel, ezt olyannak tartottam, mintha e probléma abc-jét mondanám el. Ezért ezt a kérdést múltkor szociális vonatkozásában igyekeztem, ma pedig társadalmi és földbirtok-politikai vonatkozásaiban igyekszem a dolog praktikuma szempontjából beállítani, mert hiszen az az elméleti meghatározás, hogy a zsidóság faj, természetes, másnak, mint fajnak, el sem tudnám képzelni.”

◆ Kállay Hitler főhadiszállásán, 1942. június 6. ◆

partraszállást hajtottak végre Észak-Afrikában, a csendes-óceáni hadszíntéren az Egyesült Államok az első győzelmeit aratta Japán felett, és a keleti fronton is megtorpant a német előrenyomulás, amelynek Magyarországra nézve legtragikusabb fejezete a második magyar hadsereg doni veresége volt. Kállay külpolitikájának ezen második, 1943 tavasza és ősze közötti szakaszát már nem a passzív kivárás, tárgyalás jellemezte, hanem az aktív

és titkos(nak remélt) kapcsolatfelvétel, illetve az érdemi tárgyalások a nyugati szövetségesekkel Európa semleges országaiban (bár ezek során az angolok lényegében teljesíthetetlen feltételeket szabtak a magyar kormánynak).

Ezzel párhuzamosan Kállaynak sikerült elérnie, hogy Magyarországnak ne kelljen több harcoló alakulatot küldenie a keleti frontra, s a még kint lévők is „csak” megszállási feladatokat lássanak el az ukrán területeken. Emellett elzárkózott attól is, hogy a honvédség három hadosztállyal csatlakozzon a német hadsereghez Szerbia megszállásában. Kállay a végletekig bízott a szö-

vetségesek balkáni partraszállásában, amelynek révén ők a Vörös Hadsereg-nél hamarabb érthették volna el Magyarország határait, s ebből adódóan el akarta kerülni, hogy a magyar katonáknak a nyugatiakkal is szembe kelljen nézniük. Bizonyos szemszögből nézve ez az elképzelés is illúzióknak hat, ha az 1943-as hadi helyzetet térképen szemléljük. Ugyanis a katonai stratégia szempontjából kézenfekvőbb választásnak tűnhet a szövetségesek (később be is következő) nyugat-európai partraszállása, mivel így nemcsak valóban teljes harapófogóba lehetett szorítani Németországot a keleti szovjet ellentámadással és az 1943 nyarától induló olaszországi offenzívával, de Nyugat-Európában sokkal kedvezőbbek voltak a terepviszonyok is, mint egy balkáni hadjárat esetében.

Minderről azonban 1943 első felében még nem döntöttek az angolszász szövetségesek, sőt Churchill reális alternatívaként gondolt a balkáni partraszállásra, amelyhez Görögország jelentette volna a kiindulópontot. Ezt azonban a szovjet érdekek húzták keresztül, és az 1943. májusi washingtoni, majd az augusztusi quebeci angol-amerikai egyeztetések után született döntés a második front következő évi franciaországi megnyitására. A kapcsolatfelvételek során az angolszász fél nem tájékoztatta erről a magyar kormány képviselőit, mivel érdeke volt, hogy a magyarokkal folytatott tárgyalásokkal minél tovább bizonytalanságban tartsa a németeket. Ha innen nézzük, akkor Kállay próbálkozásai lényegében eszközt jelentettek a szövetségesek kezében Hitler megtévesztésére, a magyar kormányfő pedig érthetően bízott azokban, akikhez segítségért fordult.

De már a kapcsolatfelvétel ténye is bátorítólag hatott a miniszterelnökre, aki 1943 folyamán egyre határozottabban állt ki a németekkel szemben, amit ő maga a visszaemlékezésében egy szellemes anekdotával igyekezett alátámasztani. Amikor egy alkalommal Carl von Clodiusszal, a német Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai Osztályának helyettes vezetőjével tárgyalt, anémet diplomata a következőket mondta neki: *„Nézzé, én akármit kérek önöktől, nem kapok meg semmit. Fordítsuk meg a dolgot: ön ajánljon föl valamit, amit teljesíteni is tud.”* Erre Kállay a következőt válaszolta a memoárja szerint: *„Szívesen rendelkezésükre bocsátok egy szalonkocsit, ha akarja.”*

Hitlerrel történt első és egyetlen találkozására három hónappal miniszterelnöki kinevezése után, 1942 júniusában került sor, és meglepő az is, hogy Kállay milyen benyomásokkal távozott a Führer rastenburgi főhadiszállásáról:

„Mindig úgy hallottam, hogy Hitlernek rendkívül kellemetlen szokása mindjárt az elején szóáradatot zúdítani a partnerére, aki ilyenformán ki se nyithatja a száját. Most egészen másképp történt. Mihelyt leültünk, ő hozzám fordult, és megkért, hogy tájékoztassam a magyarországi helyzetről, és mert úgy hallja, hogy a román–magyar viszony kiéleződött, azt kéri, hogy erre külön térjek ki. [...] A legnagyobb meglepetésemre Hitler egyetlen megjegyzés, egyetlen mozdulat nélkül, figyelmesen végighallgatott. Az arcáról sem tudtam leolvasni semmit. Halkan kezdett beszélni, de azután

is, végig halkan, társalgási tónusban, nyugodtan folytatta; őszintén szólva az volt az érzésem, hogy az egész ügy nem nagyon érdeklí. [...] Sokat hallottam lenyűgöző egyéniségéről, delejes nézéséről, és hogy mindenkit elbűvöl és levesz a lábáról, akivel csak beszél. Én ebből semmit sem tapasztaltam. Egy napot töltöttem vele, azalatt egyszerű volt és közvetlen. Jó polgári modor, semmi diktatori póz; nem tett nagy kijelentéseket, nem követelt, nem fenyegetőzött, egészen rendes embernek látszott. Azt mondják, nagy komédiás; lehet, hogy nekem is szerepet játszott; ha ez igaz, akkor jól játszott. Egy kicsit el van hívva, kis pocakot eresztett. Állítólag nincs rendben az egészsége, a bunkerben töltött tél nem tett jót neki. Kár, hogy nem olyan ember, amilyennek mutatta magát.”

ÚT A NÉMET MEGSZÁLLÁSHOZ

Nem véletlen, hogy Kállay személye egyre jobban irritálta Hitlert, mivel a német hírszerzés információkkal rendelkezett az angolszász hatalmakkal kötendő fegyverszünet elérésére irányuló magyar lépésekről. Ugyanakkor tájékozottak voltak a magyar belső viszonyokkal kapcsolatban is. Jól érzékelték, hogy a miniszterelnök céljaihoz idomult a magyar tájékoztatáspolitikai is. Kállay és környezete számára alapvető fontossággal bírt, hogy miként alakul a nyugati szövetségesek Magyarország-képe, amely elősegíthette a tárgyalások sikerét.

Ezért elvárás lett a sajtóval szemben, hogy ne támadja az angolszász álamokat, ugyanakkor ne haragítsa magára a németeket, amit a miniszterelnök – a visszaemlékezése szerint – a következőképpen kívánt elérni: „A kormányajtó szorítsa a minimumra szimpátia-megnyilvánulásait Németország iránt. A nemzetiszocialista világnézetet soha ne említsék egy szóval se; az újságírók ne bizonygassák, hogy hisznek a német ügy igazában és bíznak a németek győzelmében; főleg a német–magyar sorsközösség emlegetésétől tartózkodjanak. Lapjaink közöljék a német hadijelentéseket, de a kommentárrokba rejtsek bele a szövetségesekéit is olyan formában, mintha a nyugati tudósítá-

sokat a német jelentésekkel kívánnák megcáfolni. [...] Szigorúan cenzúrázni kell az imrédysta és nyilas lapokat. Kiadásukat meg kell nehezíteni, és ha a sajtót irányító szervek elfogadható okot találnak rá, megjelenésüket fel kell függeszteni vagy véglegesen be kell tiltani.”

Ilyen körülmények között került sor 1943 áprilisában Horthy és Hitler klesssheimi találkozására, amely rendkívül feszülten zajlott le. Kállay szándékosan nem tájékoztatta a kormányzót az angolszász szövetségesekkel

Horthy és Hitler találkozója, Klessheim, 1943. április 14.

Magyarország német szemmel

RÉSZLETEK ADOLF HITLER FŐHADISZÁLLÁSON ELMONDOTT MONOLÓGJAIBÓL

„A nemzetiszocializmust még Magyarországra sem lehet exportálni. Széles tömegekben a magyar nép épp olyan lusta, mint az orosz.” (1941. szeptember 17.)

„A magyarok mindig hízélgők voltak. [...] Számukra a háború állam-rezon és tenyészmárhák kérdése. Valamikor valamennyien kardot viseltek, de nem volt az nemesei katonaság. Komolyságnak nyoma sem volt!” (1942. augusztus 22.)

„Elsősorban Budapest a legnagyobb, amit az ember csak elképzelhet magának. Az egész Német Birodalomban nincs hozzá fogható. A Parlament, a vár, a bazilika, a hidak – mély benyomást gyakorolnak az emberre esti kivilágításban. [...] Az építészek valamennyien németek. [...] Ilyennek kell Berlinnek lennie!” (1942. augusztus 28.)

A NÉMET KATONAI HÍRSZERZÉS ÉS ELHÁRÍTÁS (ABWEHR) ÜGYNÖKÉNEK JELENTÉSE MAGYARORSZÁGRÓL

„Ha valaki manapság Németországból Magyarországra utazik, akkor a szinte totálisan hadiállapotban lévő országból egy szinte totálisan békegazdasággal működő országba érkezik. A magyar veszteségek – magyar nagyságrendben mérve – lehetnek ugyan sajnálatosak és fájdalmasak, az utcaképen mégis alig lehet érezni a gyászruhások számát. A Németországból jövőnek sokkal inkább az a gondtalanság tűnik fel, amivel a tipikus magyar élet halad a maga útján: a bérből és fizetésből élők nagy, széles rétege és a vékony, de annál inkább kiemelt uralkodó csoport az országban és a városokban.” (1943. április 1.)

RÉSZLETEK EDMUND VEESENMYER MAGYARORSZÁGRÓL SZÓLÓ JELENTÉSÉBŐL

„A jelenlegi háború nagy világnézeti el-
lentéte természetesen Magyarországra is komoly terhelési próbát jelent nemzeti, fizikai és lelki szempontból egyaránt, és Magyarország mai helyzete bizonyítja, hogy a próbát nem állja. Annál groteszkebben hat, ha a birodalomtól való félelemből Kállay és társai készek arra, hogy Magyarországot kiszolgáltatassák Anglia vagy Oroszország akaratának, és ugyanakkor azt állítják, hogy le kell küzdeni a nemzeti ellenzékkel, mert az Magyarországot elárulja a birodalomnak. A félelem éppenséggel nem világnézet, [...] de a félelem – hogy gyávaságról ne beszéljünk – alapvető vonás, amely a felelős magyar politikusokat és a magyar polgári tömegek nagy részét

jellemzi. [...] Nem utolsósorban a magyar emberanyag nyújt lehetőséget segítség és sok irányú tehermentesítés szempontjából. Sajnálatos volna, ha az angoloknak azt az alapelvét, hogy helyettük mások dolgozzanak, harcoljanak és végezzenek, nem alkalmaznánk legnagyobb mértékben éppen Magyarországgal szemben. Minden magyar paraszt, munkás vagy katona, akinek bevetése bennünket tehermentesít, erősíti a birodalomban a Führer tartalékait. Minden értünk vérző magyar a mi véráldozatunkat csökkenti, erősíti tartalékainkat a további hadviseléshez, és segít abban, hogy erőinket megőrizzük a háború utáni nagy feladatok megoldására. A reális napi politika ezen feladata vég-

rehajtásának előfeltétele a jelenlegi kormány leváltása; pótlására a nemzeti ellenzékkel német irányítás alatt álló kormány alakítandó. A nemzeti ellenzék összes személyiségei közül még leginkább Imrédy volt miniszterelnököt tartom a legalkalmasabbnak. A legnyíltabb gondolkozású, személyében és jellemileg tiszta, bizonyos tekintélye van, és vidéken is szervezett követői vannak. Alapjában azonban a parlamenti rendszer híve, és mint szűkebb baráti körnek legtöbb tagja, az is marad. Ezért csak csekély átütőerővel rendelkezik. Kritikai értékelés szerint hasznosabb rezortminiszter volna, mint miniszterelnök. De sajnos nincs kéznél alkalmasabb személy.” (1943. december 10.)

DIETRICH VON JAGOW BUDAPESTI NÉMET KÖVET TÁVIRATA JOACHIM VON RIBBENTROP KÜLÜGYMINISZTERNEK

„Az Imrédy-pártiak belépése a kormányba megerősítené a háborús elszántságot, kifelé csakúgy, mint befelé, és megszilárdítaná szövetségi viszonyunkat is. Ez idő szerint azonban nem látok semmiféle kiindulási pontot arra, hogy elérjem a jobboldali ellenzék belépését a jelenlegi kormányba. Meg kellett azt állapítanom, hogy [...] Kállay szilárdan ül a nyeregben, a Kormányzó határozottan egyetért K[állay] politikájával, és határozottan meggyőződése, hogy K[állay] nem folytat Badoglio-politikát. [...] Elérkezettnek tartom az időpontot, hogy a kormányzót és kormányt szorosabban magunkhoz fűzzük. K[állay] végre néhány pozitív kijelentést tett a parlament nyilvánossága előtt. Megszabadulni nem fogunk tőle. Erről ¾ év alatt meggyőződhetünk. Némiképp azonban ő is meg fog puhulni.” (1943. december 31.)

RÉSZLET JOSEPH GOEBBELS NÁCI PROPAGANDA- MINISZTER NAPLÓJÁBÓL

„Ami mármint a többi csatlósok árulási lehetőségeit illeti, Horthy szívesen kiugrana, csak hogy a Führer megtette a szükséges ellenlépéseket. Kállay, a miniszterelnök, cégéres disznó. De nem árulja el magát, óvatosabb, sem hogy kimutassa a foga fehérét. Ezért egyelőre mi is jó képet vágunk a dologhoz.” (1943. szeptember 23.)

folytatott előzetes tárgyalások állásáról. Ez tükröződik Horthy visszaemlékezésében is: „Viszonyunk Berlinnel hónapról hónapra rosszabbodott, azért is, mert a semleges államok sajtója mind gyakrabban foglalkozott semleges fővárosokban történt magyar tapogatózások hírével és olyan alaptalan tudósításokkal is, amelyek nekünk különbékére irányuló szándékot tulajdonítottak. Különbéke Magyarországra nézve, melynek határai olyan távol fekvettek a nyugati hatalmak arcvonalaitól, elképzelhetetlen volt.” Hitler azt követelte Horthytól, hogy menessze a miniszterelnökét, a kormányzó azonban ezt határozottan visszautasította.

A találkozó után még hűvösebbé vált a viszony, mert a magyar kormány nem volt hajlandó a közös nyilatkozat közzétételére, amely kinyilvánította, hogy „a Führer és a kormányzó annak a szilárd elhatározásuknak adtak kifejezést, hogy a bolsevizmus és angol-amerikai szövetségeseik elleni harcot állhatatosan, a végső győzelemig folytatják”. A hivatalos magyar kommuniké egy nappal a német után, az angolokra és az amerikaiakra vonatkozó utalás teljes kihagyásával jelent meg. Kállay így emlékezett vissza: „A németek hallatlan heveséggel reagáltak; táviratok, telefonok, futárok jöttek és mentek, nagy volt a nyüzsgés Berlinben és Budapesten; az egésznek az lett a vége, hogy a budapesti német követ démarche-sal jelentkezett a Külügyminisztériumban helyettesemnél, és magyarázatot kért. Erre azt a választ kapta, hogy mi csak olyan deklaráció közzétételét vállalhatjuk, amelyet a kormányzó úr jóváhagyott, de ettől eltekintve sem érdeke Magyarországnak, hogy egy nyilatkozattal minden különösebb ok és értelem nélkül provokálja az angolszász hatalmakat, amelyekkel eddig semmiféle összetűzésbe vagy fegyveres konfliktusba nem keveredett.”

1943 tavaszától Kállay egyre gyakrabban szerepelt a nyilvánosság előtt. Beszédeiben hangsúlybeli eltolódás volt észrevehető, és többször – bár eltérő tartalommal – emlegette a Gömbös Gyulához köthető „nemzeti öncélúság” kifejezést. Míg az 1930-as évek első felében ez a nyugati kapcsolatoktól való eltávolodást jelentette, addig Kállaynál már a szoros német függés fellazítását és ezzel együtt a függetlenség visszaszerzését, illetve általában véve a kis európai nemzetek életképességének hangoztatását. 1943 májusában a kormánypárt fővárosi gyűlésén

Keitel és Ribbentrop megérkezik Horthy István temetésére, Kállay Miklós fogadja őket, 1942

sajátos érveléssel a következőképpen fogalmazta ezt meg: „az európai öntudat és európai kötelességérzet állított minket harcba 1941-ben a bolsevista támadással és veszéllyel szemben, ez adta kezünkbe a fegyvert, hogy megvédjük mindazt, amit értéknek tartunk. Védekező háborút folytatunk, egyetlen érdekünk az, hogy békében élhessünk határaink között, mint egyike azoknak az önálló és független európai nemzeteknek, amelyek saját hagyományaik, saját intézményeik, saját életformájuk keretei között akarják munkálni az emberi fejlődés nagy céljait. Az utóbbi időben sok mindent hallottunk a kis nemzetek életképtelenségéről és arról, hogy tulajdonképpen csak a nagy nemzetek árnyékában volna joguk élni – érdekszférákban, mindig meghajolva a ha-

talmasabb, az erősebb kívánságai előtt. Magyarország nem kér ebből.”

Ehhez a politikai hitvalláshoz Kállay igyekezett társakat találni a tengelyhatalmak szövetségi rendszerén belül (Olaszország mellett Szlovákiával is folytatott ilyen irányú tapogatózást), tehát lényegében nemcsak a nyugati szövetségesek között, hanem a Hitlerhez láncolt csatlósok között is támogatókat keresett külpolitikai céljaihoz. Azonban Mussolini már idézett reakciója minden bizonnyal kijózanító hatást gyakorolt a magyar miniszterel-

Kállay Miklós a rádiómikrofon előtt

nökre. Bármennyire is számíthatott Magyarország az addig eltelt évek során a Duce támogatására, 1943 közepére Olaszország minden hatalmi súlyát elvesztette: májusban az olasz-német csapatok vereséget szenvedtek Észak-Afrikában, két hónappal később a szövetségesek partra szálltak Szicíliában, szeptemberben az olasz király elmozdította posztjáról Mussolinin, és a helyébe lépő Badoglio-kormány a feltétel nélküli megadás elve alapján fegyverszünetet kötött. Ezt követően adott Hitler utasítást az általa egyébként is megvetett és megbízhatatlannak ítélt Magyarország megszállásának kidolgozására, mivel nem engedhette meg, hogy újabb csatlósát elveszítse.

A következő hónapokban egyre gyakrabban érkeztek figyelmeztető és veszjósló hírek a német megszállás terveiről, azonban Kállay, Horthy és környezetük nem tett semmilyen intézkedést az önvédelem megszervezésére, s ez a tehetetlenség pótolhatatlan idővesztést jelentett. Magatartásuk mögött egy újabb végzetes illúzió húzódott meg: sem a miniszterelnök, sem

a kormányzó nem gondolta reális veszélynek azt, hogy a németek bevonulnak Magyarországra. Kállay visszaemlékezésében ezt olvashatjuk: Horthy nem hitte, hogy az ország függetlenségét „Németország veszélyeztetné; ő ezt egyszer már tisztázta Hitlerrel, ez a kérdés föl sem merülhet többé”.

Sokkal inkább tartottak a németek kezében lévő „román adutól”. Ismét Kállayt idézve: „Az oroszok elleni háború folyamán a román hadsereg hatalmasan kiépült. Több, mint kétszerese volt a magyarnak, és összehasonlíthatatlanul jobban felszerelve, mert mi azután, hogy csapatainkat az orosz frontról visszahívtuk, többet semmilyen fegyvert nem kaptunk. A román hadsereg már kezdettől fogva jobban startolt, bennünket ugyanis Trianonban lefegyvereztek, ők viszont a csehekkel együtt minden támogatást megkaptak, elsősorban a franciáktól. Természetesen amikor harcba szálltak, nem csak Besszarábia, hanem Erdély visszaszerzése is céljuk volt, az utóbbi talán még inkább. Ezt nem csak propagandájukban, hanem a katonasághoz intézett kiáltványaikban, sőt hivatalos jellegű nyilatkozataikban is nyíltan hangoztatták. Egészen magától értetődő tehát, hogy a románoknak ez a magatartása velünk szemben nagy fegy-

ver volt a németek kezében, amit nem is nagyon titkoltak, sőt a kormányzó és Hitler 1944. március 18-i találkozásán azzal presszionáltak bennünket, hogy a román csapatokat is be fogják vonni Magyarország megszállásába. Ettől pedig népünk, emlékezve az 1919-es tapasztalatokra, legalább annyira félt, mint az orosz megszállástól.”

A valós félelmek és a már említett illúziók bénító hatása miatt 1944 márciusában, amikor Hitler újból Klessheimbe hívta Horthy kormányzót, Magyarország már lényegében teljesen kiszolgáltatott és vesztes helyzetben volt.

„NEM VOLT KÉTKULAC SOS A POLITIKÁM”

A német megszállással nyilvánvalóvá vált, hogy a Horthy-rendszer csapdába került, külpolitikai mozgásteretében lényegében megszűnt, a kör bezárult. Az ország geopolitikai helyzete, a háború előtti és alatti nemzetközi körülmények, a hadi helyzet alakulása és végső soron a magyar politikai vezető réteg szinte az egész korszakot jellemző téves, esetenként naiv, nagyobb távlatokban és összefüggésekben alig gondolkodó helyzetértékelései eredmé-

nyezték a megszállást és a szuverenitás elvesztését. Ebben a történetben a végjátékos hálátlan szerepe jutott Kállay Miklósnak: célját, Magyarország háborúból való kivezetését végig szem előtt tartotta, de ennek elérése gyakorlatilag lehetetlen volt.

A korszak neves diplomatája, Barcza György a következőképpen értékelte Kállay tevékenységét: „Az első időszakban taktikázott, időt akart nyerni, a másodikban el akart távolodni a németektől és közeledni a túloldalhoz, anélkül azonban, hogy ezen törekvését beszédek és gesztusok és a túloldalhoz való titkos diplomáciai kapcsolatok szövésén kívül pozitív és bátor cselekedetekkel is kimutatta és tényleg meg is valósította volna. Így Kállay működése első és második korszakában is időnyerésre dolgozott, de elfelejtette, hogy az időből kifogyhat, mert az események iramát nem ő szabja meg, hanem a háború. Ebben rejlik politikájának kezdetlegessége és egyéni tragédiája is, mely egyszersmind Magyarország tragédiájává vált.”

Kállay közeli munkatársa, a már idézett sajtófőnök, Ullein-Reviczky Antal szintén elsősorban a külső tényezőkben látta a kudarc okait: „Magyarországot, éppúgy, mint más országokat, az óriási erők forgataga mint a pelyhet

ragadta magával, talán nem túlzás azt állítani, hogy végeredményben az ország sorsát ezek az erők döntötték el és nem a magyar diplomáciának többé-kevésbé sikerült kombinációi. [... Egy] kis ország óriási világfelfordulás közepontjában nem csinálja, hanem elszenvedti a történelmet.”

Ezekhez az értékelésekhez hozzá kell tennünk, hogy bár Kállay politikája józan, megfontolt és óvatos volt, mégis alapvetően hamis realizmuson alapult, amely több illúzióból – a kiegyezéssel béke, a szövetségesek balkáni partraszállásának és a német megszállás elkerülhetőségének reményéből – táplálkozott. Sorsát miniszterelnökségének sodródással és tehetetlenséggel eltelt utolsó három hónapja pecsételte meg, illetve az, hogy teljesen elzárkózott a nyitástól a szovjetek felé. Kétéves kormányzását ő maga – a memoárookra jellemző öngazoló szándékkal – a következőképpen értékelte:

„Hogy mi lett a kétéves küzdelmem vége, azt látjuk. Borotvaélen balanszíroztam, de mindig a legjobb hiszemben és tiszta szándékkal. Nem volt kétkulacsos a politikám. Én mindig csak egyet néztem: nemzetem üdvét, és ezt az első perctől kezdve a nyugati demokráciák révén gondoltam elérhetőnek. Egy ször-

—————
Ribbentrop és Kállay Miklós
—————

nyű helyzetben lévő nemzet lehetőségeit teljesen tisztán látva gondolkodtam és cselekedtem. Hogy habozó voltam? Hát ezért voltam az. Miért nem ugrottam ki; miért engedtem át országunkon a németeket; miért voltak zsidó munkaszolgálatosok; miért nem bővítettem erősebben balfelé a kormányomat stb. stb. – ezek és hasonló kérdések vonulnak végig működésem kritikáján. Válaszom: azért, hogy húzzam az időt; azért, hogy meg ne szálljanak a németek. Végül mégsem tudtam elkerülni a megszállást, de legalább megkíséreltem, és próbáltam megtalálni a menekülés útját. Az események tanúsága szerint nem volt rá lehetőségem, de az események viharos sodródásával szemben nem csak az én erőm bizonyult végesnek. De adhatam még két értékes esztendő egy nemzetnek, egy népnek, és menedéket a német megszállás előtt egymilliónyi emberi életnek. Ez az én kormányfői tevékenységem mérlege.” ♦

A SZEZŐ ADJUNKTUS,
DEBRECENI ÉGYETEM (HABIL. DR.)